

James Fallon

P S Y C H O P A T v mém mozku

portál

Neurovědcova cesta
k odhalení jeho temného já

James Fallon

P S Y C H O P A T
v mém mozku

Neurovědcova cesta
k odhalení jeho temného já

portál

Původní anglické vydání:

James Fallon: *The Psychopath Inside:*

A Neuroscientist's Personal Journey into the Dark Side of the Brain

Copyright © 2013 by James Fallon

Photographs © 2013 by James Fallon

All rights reserved including the right of reproduction in whole or in part in any form.

This edition published by arrangement with Portfolio, an imprint of Penguin

Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC.

České vydání:

Translation © Vojtěch Pišl, 2019

© Portál, s. r. o., Praha 2019

ISBN 978-80-262-1504-2

Obsah

Prolog	6
1 Co je to psychopat?	11
2 Varna zla	20
3 Mozek vraha	37
4 Pokrevní příbuzní	56
5 Třetí opora přináší rovnováhu	77
6 Veřejné přiznání	90
7 Láska a další abstrakce	108
8 Večírek v mém mozku	138
9 Je možné změnit psychopata?	152
10 Proč psychopaté existují?	172
Poděkování	184
Zdroje	186

Mým rodičům Jennie a Johnovi Henrymu,
kteří velmi záhy poznali mou pravou povahu,
a přesto o mě láskyplně pečovali.

Prolog

Jednoho říjnového dne roku 2005, zatímco v jižní Kalifornii doznávalo babí léto, jsem prováděl poslední drobné úpravy článku, který jsem plánoval poslat do *Ohio State Journal of Criminal Law*. Nazval jsem jej „Neuroanatomické základy porozumění mozku mladého psychopata“ a popisoval v něm dlouhou sérii analýz individuálních snímků mozku psychopatických vrahů, které jsem se s přestávkami věnoval po celé desetiletí. Jsou to jedni z těch nejhorších individuů, jaká si umíte představit – za ta léta se dopustili ohavných věcí, které by vás jistě vyděsily, kdybych nebyl vázaný mlčenlivostí a mohl vám o nich vyprávět.

Jejich minulost ale nebyla tím jediným, co je odlišuje od ostatních z nás. Coby neurovědec jsem za svou čtyřicetiletou kariéru viděl mnoho snímků mozku – ale tyto byly jiné. Snímky těchto vrahů se vyznačovaly vzácným a znepokojivým vzorcem nízké výkonnosti v jistých částech čelního a spánkového laloku – oblastí běžně spojovaných se sebeovládáním a empatií. Což u lidí s historií nelidského násilí dává smysl, protože snížení činnosti těchto regionů naznačuje nedostatek běžného smyslu pro morální uvažování a schopnosti potlačit své impulzy. Tento vzorec jsem ve svém článku vysvětlil, odeslal text k vydání a zaměřil se na jinou práci.

V době, kdy jsem se zabýval snímky vrahů, má laboratoř zkoumala, které geny – pokud vůbec nějaké – se pojí s Alzheimerovou chorobou. V rámci tohoto výzkumu jsme s kolegy prováděli genetické testy a odebírali snímky mozku několika alzheimerovských pacientů – a také několika členů mé rodiny, kteří měli sloužit jako kontrolní skupina.

Stejného říjnového dne jsem se posadil k analýzám snímků své rodiny a všiml si, že se poslední z hromádky skenů od ostatních nápadně

lišil. Vypadal naprosto stejně jako ty nejdivnější z podivných snímků, o nichž jsem psal. To naznačovalo, že onen nešťastník, kterému snímek patřil, bude psychopat – nebo s psychopaty alespoň sdílí znepokojivě mnoho vlastností. Nikoho z rodiny jsem nepodezíral, takže jsem přirozeně předpokládal, že se naše snímky nějak pomíchaly s druhou hromádkou, která mi ležela na stole. Obvykle dělám množství výzkumů najednou, a přestože se snažím si v práci udržet pořádek, bylo jistě možné, že došlo k nějakému omylu. Protože se snažíme snímky uchovávat anonymně, pracoval jsem bohužel jen s kódy, které nahrazovaly jména těch, jimž snímky patřily. Abych se ujistil, že jsem neudělal chybu, požádal jsem laboratorního technika, aby kód prolomil.

Když jsem zjistil, komu snímek patří, pořád jsem věřil, že došlo k nějakému omylu. V návalu zlosti jsem nařídil technikovi, aby zkontroloval snímač a všechny poznámky z jiných snímání a technické databáze. Informace byla ale správná.

Jednalo se o můj mozek.

Představujte si se mnou:

Jednoho teplého, slunečného rána se rozhodnete projít se kousek od domova parkem. Po krátké procházce se posadíte na lavičku ve stínu dubu vedle docela sympaticky vypadajícího chlapíka. Pozdravíte, on odpoví a poví vám, jak je den pěkný a jaké je to skvělé být naživu. Když si pak budete čtvrt hodiny povídat, uděláte si o něm nějaký obrázek, stejně jako on o vás. Během takové chvíle můžete o druhém zjistit mnohé. Možná se dozvíte, čím se živí, jestli je ženatý, jestli má děti nebo čemu se věnuje ve volném čase. Může vám připadat inteligentní, okouzlující, otevřený, vtipný a celkově působit jako příjemný společník, který umí dobře vyprávět.

Druhá čtvrt hodina ale může v některých případech vypovědět daleko víc. Pokud onen člověk například trpí raným stadiem Alzheimerovy choroby, může zopakovat úplně stejnou historku, včetně

shodného výrazu tváře a pohybu těla, jako když ji vyprávěl poprvé. Pokud se jedná o schizofrenika, může se, když hovoří, začít na lavičce posouvat nebo naklánět až příliš blízko k vám. Můžete se cítit nepříjemně, zvednout se a odejít, opatrně se otáčejíce přes rameno, abyste se ujistili, že vás nesleduje.

Pokud bych tím mužem na lavičce vedle vás byl já, nejspíš byste mě považovali za docela zajímavého člověka. Kdybyste se mě zeptali, kde pracuji, odpověděl bych, že se zabývám výzkumem mozku. Kdybyste se vyptávali víc, řekl bych, že jsem profesorem na oddělení psychiatrie a lidského chování při University of California v Irvinu a navíc působím i na lékařské fakultě, v oddělení anatomie a neurobiologie. Vyprávěl bych vám, jak jsem během své kariéry učil studenty lékařství, stážiisty a postgraduální studenty o mozku. Pokud byste se tvářili, že vás to zajímá, pověděl bych vám o svém výzkumu dospělých kmenových buněk a modelů Parkinsonovy choroby a chronické mrtvice u zvířat a prozradil bych vám, že základní výzkum mé laboratoře vedl k vytvoření tří biotechnologických společností, z nichž jedna své zisky sčítá už pětadvacet let a druhá zrovna zvítězila v národní soutěži podobných biotechnologických firem.

Pokud byste pořád vypadali zaujatě, mohl bych zmínit své členství v organizacích a think tancích, které se zabývají uměním, architekturou, hudbou, vzděláváním a medicínským výzkumem, nebo že jsem sloužil jako poradce Ministerstva obrany USA v otázce vlivu války na mozek. Pokud byste se ptali ještě dál, mohl bych uvést televizní pořady a filmy, v nichž jsem hrál, nebo prozradit, že jsem si nefalšovaně užíval svá dřívější zaměstnání coby barman, dělník, učitel a tesař a že stále schovávám své osvědčení neaktivního řidiče z dob, kdy jsem žil za volantem kamionu.

V určitou chvíli byste si možná pomysleli, že se rád chvástám a možná si ty věci vymyslím, zejména kdybych zároveň zmínil, že mě ve čtrnácti letech v diecézi Albany, New York, zvolili Katolickým

chlapcem roku a že jsem se během střední a vysoké školy závodně věnoval pěti sportům. Ale jakkoli byste si mohli myslet, že moc mluvím, nebo mě považovali za kecala, zároveň byste zjistili, že se vám během rozhovoru dívám do očí a pozorně naslouchám všemu, co povídáte vy mně. Možná byste byli až překvapení, jak se zajímám o váš život, vaše názory a váš pohled na svět.

A pokud byste se chtěli potkat znovu, třeba by se z nás stali přátelé. Časem byste si u mě možná všimli věcí, které by vám neseděly – občas byste mě přistihli při lži nebo byli zklamaní, že jsem nepřišel někam, kam jste mě pozvali. Navzdory lehkému narcismu a pravidelným záchvatům sobectví bychom si ale společné chvíle užívali. Nakonec jsem prostě normální chlap.

S jedinou výjimkou. Jsem hraniční psychopat.

Souhlasil jsem, že o tom napíšu příběh, pravdivý, pokud ne úplný příběh, částečně i proto, abych povědomí o biologickém a psychosociálním zázemí své rodiny sdílel s rodinnými příslušníky, přáteli a kolegy. Mé odhalování je založené na podrobných vědeckých datech z oblasti neurozobrazování, genetiky a psychiatrie, zároveň ale vychází i z až surové upřímnosti a někdy znepokojujících přiznání a rozborů týkajících se mé osoby a minulosti. (Doufám, že mě rodina po dočtení nezavrhne.) Mým cílem není jen vyprávět svůj příběh nebo předvést nové vědecké objevy. Doufám, že svým příběhem osvětlím diskuse obklopující téma, kterému se v naší kultuře dostalo velké pozornosti, přestože jsme zatím nedošli k uspokojivému vysvětlení a konsenzu: psychopatie.

Vedle základních vědeckých poznatků a své osobní historie prezentuji i výzkum, který jsem vedl, a teorie, které zastávám, o způsobu, jakým naše mozky, geny a rané prostředí určují, s jakou pravděpodobností se z nás stanou psychopaté. Doufám, že prospěje nejen jednotlivým čtenářům, ale i v širších oblastech rodičovství a trestního práva. Jakkoli divně to může znít, vědecké poznatky předkládané na

následujících stránkách nám mohou dokonce pomoci dosáhnout světového míru. Navrhl jsem teorii, že se v oblastech chronicky postižených násilím, od Gazy po východní Los Angeles, může zvyšovat koncentrace genů spojovaných s psychopatií: když si ženy pro svoji ochranu vybírají drsné chlapy, agresivní geny se šíří a dál zvyšují míru násilí, a tím uzavírají smyčku. Po generacích pak skončíme u válečnických společností. Jedná se o spekulativní myšlenku, již je ale důležité vzít v úvahu a zkoumat podrobněji.

Jsem zaujatým vědcem. Jako neurovědec studuji anatomii a činnost mozku, což samozřejmě ovlivňuje, jak se po celý svůj dospělý život dívám na chování, motivaci a morálku. V mé mysli jsme stroje, byť stroje, kterým příliš nerozumíme, a po desítky let jsem věřil, že máme jen velmi malý vliv na to, kým jsme a co děláme. Dědičné předpoklady (genetika) pro mě představují okolo osmdesáti procent naší osobnosti a chování a prostředí (jak a kde vyrůstáme) jen dvacet procent.

O chování a mozku jsem vždycky přemýšlel takhle. Tento pohled ale dostal bolestivý a docela zdrcující úder, který započal okolo roku 2005 – a své dřívější přesvědčení nepřestávám vlivem své současné reality přehodnocovat. Více než kdy dříve jsem dospěl k poznání, že lidé jsou od přírody složité bytosti. A redukováním našich činů, motivací, tužeb a potřeb na absolutní principy neprokážeme dobrou službu nikomu. Nejsme jednoduše hodní nebo zlí, dobří nebo špatní, laskaví nebo mstiví, mírní nebo nebezpeční. Nejsme ani pouhým výsledkem biologických procesů a věda nám odhaluje jen část pravdy.

Což mě přivádí zpět k našemu příběhu.

Co je to psychopat?

Co to je, takový psychopat?

Po prozkoumání snímku svého mozku – který jsem coby vědec považoval spíš za neurovědeckou kuriozitu než důvod k osobním obavám – jsem tuto otázku začal pokládat svým psychiatrickým kolegům, abych zjistil, jestli takovému popisu odpovídám. Přestože jsem se ptal těch nejvýznačnějších vědců v oboru, nemohl jsem se dopracovat k uspokojivé odpovědi. Někteří otázku odbyli s tím, že psychopaté ve skutečnosti neexistují a že žádat je o jejich definici je jako chtít po nich definovat nervové zhroucení. Jedná se o pojmy, jimiž se lidé ohánějí, ale které nemají žádný vědecký nebo odborný smysl. (Totéž platí pro *zeleninu*, také se jedná o celkem arbitrární kulinářský pojem, který biologie nezná.) „Žádná psychiatrická diagnóza *psychopat* neexistuje,“ odpověděl mi můj přítel a kolega z University of California v Irvinu, známý psychiatr Fabio Macciardi. Po mírném naléhání dodal: „Nejbližší položka, kterou máme ve svém manuálu, je porucha osobnosti, konkrétně antisociální porucha osobnosti. Ani ta ale nutně neznamená to zvířecké chování, o něž ti jde.“

Manuál, který zmiňoval Fabio, se jmenuje Diagnostický a statistický manuál duševních onemocnění a obvykle se označuje zkratkou jako DSM. Jedná se o bibli psychiatrů a psychologů – knihu, která vyjmenovává, definuje a klasifikuje všechny poruchy mysli, na nichž se shodla Americká psychiatrická asociace, včetně diagnostických kritérií, ze kterých by měli vycházet všichni odborníci.¹ DSM klasifikuje

1 Pozn. překl.: Česko užívá podobný manuál, vydávaný Světovou zdravotnickou organizací, Mezinárodní klasifikaci nemocí (MKN, anglicky ICD). Ten antisociální poruchu osobnosti nezná, místo ní uvádí symptomaticky téměř totožnou disociální poruchu.

širokou řadu poruch od anorexie po schizofrenii, ale psychopatii mezi nimi nenajdeme. Antisociální porucha osobnosti, na kterou poukázal Macciardi, je definovaná jako pervazivní vzorec přehlížení a porušování práv ostatních, který se u dané osoby objevuje od patnácti let a vyznačuje se třemi (nebo více) ze sedmi kritérií: neschopnost přizpůsobit se sociálním normám, nezodpovědnost, podvádění, lhostejnost k ostatním, lhostejnost k rizikům, neschopnost plánovat dopředu a podrážděnost a agresivita. Mimo DSM mají mnozí lékaři a výzkumníci své vlastní definice, co dělá psychopata psychopatem. Problém je, že se od sebe vzájemně liší, ale o žádné z nich nepanuje shoda.

Pokud vezmeme v úvahu obvyklé medicínské standardy diagnózy, není divu, že psychopatii obklopují takové polemiky. U problémů jako obezita, cukrovka nebo vysoký tlak můžeme snadno určit, jestli jimi pacient trpí, protože dobře známe jejich symptomy a umíme je snadno testovat. Máte nízkou hladinu inzulínu, která snižuje schopnost vašeho těla metabolizovat cukr? Máte cukrovku. O onemocnění myslí to ale říct nelze.

Psychiatrická onemocnění zaprvé nepovažujeme za onemocnění. Onemocnění se zakládá na znalosti příčiny choroby (etiologie) a účinku, které má na tělo (patofyziologie). Na rozdíl od mnohých skutečných onemocnění dalších tělesných soustav nám onemocnění myslí takový luxus nenabízí, protože o patologických biologických mechanismech, které se za nimi ukrývají, toho víme velmi málo. Navzdory pokrokům v poznání, jak pracuje, pro nás mozek zůstává být z převážné části záhadou. Většinu psychiatrických problémů tak označujeme jako poruchy nebo syndromy. Psychopatie stojí na úplně poslední příčce žebříčku mezi onemocněními a poruchami, protože nikdo neví, co ji vlastně definuje a jestli vůbec existuje, takže chybí odborná shoda na jejich příčinách. Pokoušet se rozlišit nebo definovat psychopatii bez příčiny, jen na základě seznamu příznaků, je jako pracovat s klíčem k určování živočichů. Pokud něco létá, žere a vydává

zvuky, mohl by to být pták – ale taky se může jednat o netopýra nebo hmyz, definitivně jste ho zatím neurčili.

Přestože nám chybí metody, jimiž bychom mohli psychiatrické poruchy jako psychopatie jasně určit, některé aspekty duševního stavu pacientů můžeme odhalit zkoumáním jejich mozku pomocí zobrazovacích technologií jako PET (pozitronová emisní tomografie) a fMRI (funkční magnetická rezonance) – a také genetickým, behaviorálním a psychometrickým testováním a dalšími dílčími údaji shromážděnými v průběhu komplexního lékařského a psychiatrického vyšetření. Pokud složíme informace získané ze všech testů dohromady, třeba nám odhalí příznaky, které by mohly naznačovat psychiatrickou chorobu. A protože psychiatrické poruchy obvykle charakterizuje víc symptomů, pacienta potom diagnostikujeme na základě jejich množství a závažnosti. U většiny onemocnění diagnózu určujeme na kontinuální stupnici, již často nazýváme spektrum: ta potom naznačuje, jestli je pacientův stav lehký, středně těžký nebo závažný. Nejčastěji v kontextu podobných chorob mluvíme o autistickém spektru. Na jednom z jeho extrémů se nachází opožděný vývoj jazyka a úzce vyhraněné zájmy – a na druhém silně repetitivní chování a neschopnost jakékoli komunikace.

Navzdory diskusím o tom, co psychopatii definuje a jestli se vůbec jedná o opravdovou poruchu, máme určité parametry, na nichž se odborná veřejnost shodne. Nejznámější je široce užívaný test PCL-R (revidovaná stupnice psychopatie) známý také jako Test psychopatie nebo Hareho test příznaků, pojmenovaný po svém autorovi, kanadském psychiatrovi Robertu Hareovi. PCL-R se skládá z dvaceti položek hodnocených na stupnici od nuly do dvou bodů podle toho, jestli se příslušný psychopatický rys nevyskytuje (0 bodů), vyskytuje částečně (1 bod), nebo přesvědčivě (2 body). Člověk s „dokonalým“ skórem čtyřiceti bodů je podle této stupnice naprostý, prototypický psychopat. Pro diagnostické účely se obvykle za hranici psychopatie považuje třicet bodů, někdy ale stačí i pouhých 25. Test zadává člověk, který je

k jeho vyhodnocování vyškolený, obvykle během rozhovoru se zkoumanou osobou, někdy doplněný ještě policejními nebo zdravotními záznamy a svědectvím dalších osob. Test lze také vyhodnotit v nepřítomnosti subjektu, na základě informací od někoho, kdo jej dobře zná.

Psychopatické rysy je možné rozřadit do čtyř různých kategorií neboli „faktorů“. Mezilidský faktor zahrnuje povrchnost, grandióznost a podvodnost. Afektivní faktor je tvořen nedostatkem svědomí, empatie a odmítáním přijmout zodpovědnost za své jednání. Behaviorální faktor se skládá z impulzivity, nedostatku cílů a nespolehlivosti – a konečně antisociální ze zkratkovitého jednání, historie mladistvé delikvence a záznamů o kriminální činnosti. Antisociální porucha osobnosti s psychopatií souvisí, ale je daleko častější a zachycuje spíš destruktivní jednání, jak se projevuje navenek, než samotný osobnostní problém, který za ním stojí. Psychopatické skóry lépe předvídají závažnost a plánovanost kriminálního jednání a recidivu.

Psychopatii nelze ohodnotit jenom tak od boku, přestože existují i verze testu, které nejsou „oficiálně“ diagnostické a člověk si je může vyplnit sám. Obvyklé výsledky takového sebezposuzujícího testu mohou vypadat jako „umím být mazaný, lstivý, úskočný a chytrý – a pokud je to zapotřebí, umím také odhodit ohledy, podvádět, manipulovat a jednat nepoctivě“. Dva další příklady by mohly znít: „Někdy cítím silnou potřebu nových, napínavých a vzrušujících podnětů a snadno se začínám nudit. Což může vyústit v nebezpečné volby a chování. Dotahování úkolů ke konci a dlouhé setrvávání u stejné práce je pro mě velmi obtížné.“ Nebo: „Podstatnou část svých peněz jsem získal kvůli záměrnému zneužívání nebo manipulování druhých. Při ‚obvyklé‘ práci mi často chybí motivace, sebekázeň nebo schopnost splnit své povinnosti.“

Abych ukázal různé stupně reprezentované na PCL-R, odkážu k populární kultuře, která je více i méně přesných portrétů psychopatů plná. Nejvýraznější a zároveň nejabsurdnější příklady se objevují v hororových filmech, v nichž vystupují hrůzostrašné postavy s křivou tváří

a šilhavým okem, ze kterých vám běhá mráz po zádech. Představte si Freddyho Kruegera nebo rodinu v *Texaském masakru motorovou pilou*. Dokonce ani Patrick Bateman, sebestředná a narušená postava filmové adaptace románu *Americké psycho*, neztělesňuje skutečného psychopata, protože je pořád příliš násilný, než aby působil věrohodně. Jedná se o karikatury – dokonce ani ti nejnásilnější zločinci nebývají tak zjevně šílení.

Mezi rozumné postavy lze zahrnout Tommyho DeVita, jehož ve filmu *Mafiáni (Goodfellas)* ztvárnil Joe Pesci, a Franka Bootha, kterého ve filmu *Modrý samet* zahrál Dennis Hopper. V obou případech se jedná o docela běžně vypadajícího chlapa, kterého byste mohli minout na ulici, aniž byste na něm spočinuli pohledem. Zároveň se jedná o hluboce narušené jedince, kteří nakonec nemohou ovládnout svou bytostnou agresivitu a s oběťmi svých násilných činů nemají slitování. Tommy a Frank by v PCL-R bodovali vysoko. Konkrétně Tommy v mezilidských vztazích ztělesňuje úlisnost, šarm a manipulaci. Po oné replice „Bavím tě?“ má druhého chlápka na lopatkách: správná odpověď neexistuje. Psychopaté lidi dostávají do neudržitelných situací. V jiné scéně Tommy střelí nějakého chlapa do nohy, aby mu pak nadával, že z toho dělá aféru, a nakonec se vrátil zpátky ke svým kartám. Po vraždě psychopaté často říkají, že měli pocit, jako by zabíjel někdo jiný nebo jako by stisknutí kohoutku přivolala sama oběť. Tommy nazývá incident zakončený střelou do nohy „nehodou“. Ne všichni psychopaté jsou impulzivní nebo fyzicky násilní, ale někteří ano, třeba v případě Tommyho a Franka.

Můj oblíbený příklad pochází z filmu s Brianem Coxem a Williamem Petersenem *Červený drak* z roku 1986. Cox hraje Hannibala Lectera, kanibala a sériového vraha, jehož později proslavil Anthony Hopkins ve filmech *Mlčení jehňátek* a *Hannibal*. Lectera charakterizuje minimum empatie, výmluvnost, okouzující a manipulativní jednání stejně jako naprostá absence výčitek za své hrůzné a perverzní jednání. Ve stručnosti se jedná o klasického psychopata, který by v Hareho testu

nejspíš dosáhl vysokého hodnocení. Psychopaté tohoto typu, kteří připomínají Lectera, patří mezi ty křiklavější, výjimečnější případy – představte si Jeffreyho Dahmera, Teda Bundyho nebo Samova syna².

Podle Hareho však existuje ještě další skupina psychopatů: taková, u nichž se silně projevují klasické psychopatické rysy, aniž by ale dosahovali tak vysokých výsledků v PCL-R. Takoví lidé jsou jak hrdina Červeného draka, analytik FBI Will Graham, jehož hrál Petersen. Graham si uvědomuje, že jeho nutkání a absence empatie jsou stejné jako ty Lecterovy. Přestože nezabíjí, je skutečným psychopatem, nebo alespoň téměř psychopatem – což nazývám lehký psychopat. V PCL-R by mohl dosáhnout výsledků 15 nebo 23, takže zůstává pod čarou oddělující psychopaty s více než třiceti body – ale mimo to jej můžete považovat za úplně normálního. Když jsme v roce 1986 film zhlédli s mou ženou, Diana ukázala na Willa a řekla: „To jsi ty!“ (Tehdy to mnou trochu otrásl, ale pomyslel jsem si, že zřejmě měla na mysli, jak mile a oduševněle Will vystupoval.)

Úplní, kategoričtí psychopaté – ti, kteří získají třicet a víc bodů – činí jen asi jedno procento z žen a tři procenta z mužů, kteří test podstoupí. Navzdory svému obecnému klasifikačnímu systému – nebo možná právě kvůli němu – bývá Hareho test často vášnivě kritizován, jak se to obvykle děje u nových oborů lékařství nebo vědy. Každá vědecká konference a každý neformální rozhovor mezi kolegy z různých oborů na chodbách a v barech se nakonec nevyhnutelně stočí k hádce o podstatu psychopatie.

Podle jedné z kritik test nebere v úvahu třídu a etnicitu. Standardní chování ve zločinem prolezlé dělnické čtvrti v centru Los Angeles se liší od normality ve vilové čtvrti v Minnesotě. Diskutuje se i o tom, jak dobře předpovídá násilí. Märta Wallinius se svými spolupracovníky ze švédských univerzit v Lundu, Göteborgu a Uppsale roku 2012 ukázala,

2 Pozn. red.: Jde o americké sériové vrahy.

že antisociální kritéria (horkokrevnost apod.) násilí predikují dobře, zatímco mezilidský faktor (povrchnost apod.) s ním téměř nesouvisí. Takové výsledky jsou zajímavé zejména pro trestněprávní systém.

Navzdory sporu, jestli psychopaté vůbec existují, psychiatři obecně souhlasí, že mezi definiční znaky těch, které jako psychopaty označujeme, patří nedostatek mezilidské empatie – něco, co bychom mohli nazvat emoční plochostí. Psychopaté nemohou nenávidět, ale ani milovat tím způsobem, kterým většina z nás chce milovat a být milována. Psychopaté obvykle bývají vynikajícími lháři; také umějí být manipulativní, výřeční a až odzbrojujícím způsobem okouzující. Neobávají se následků svých činů jako většina ostatních, a jakkoli mohou na stres, pokud je nachytáte při lži nebo při násilí, reagovat stejně jako kdokoli jiný, někteří z nich zůstanou nebývale chladní. I ti nejnebezpečnější z nich mohou občas působit žoviálně, bezstarostně a společensky, ale dříve nebo později je prozradí výmluvný odstup, tichá nemilosrdnost a nezájem o ostatní. Často jsou impulzivní, postrádají lítost a svědomí, takže vás mohou nalákat ke svým neuváženým, nebo dokonce nebezpečným kratochvílím, a pokud někdo dojde úhony, jen pokrčit rameny.

Hareho test je při odhalování psychopata dobrým začátkem, ale dokonalý není. Radši než sčítání dvaceti rysů o hodnotě 0, 1 nebo 2 body bych každý z nich hodnotil na škále od nuly do pěti a pomocí matematického modelu přidělil každému z rysů jinou váhu. Každý člověk by navíc dokonce mohl získat individualizovaný profil namísto pouhého jednoho numerického výsledku nebo diagnózy vyjádřené kategorickým ano, nebo ne. Zdraví či obezitu nemůžete posoudit výhradně podle výšky a váhy. I s nadváhou můžete být v dobré kondici. Lékař, který vás dobře zná, to všechno vezme v úvahu.

Shrnout veškeré chování, které souvisí s nějakou poruchou, je obtížné. Různé diagnózy se významně překrývají, například histrionská, narcistická a antisociální porucha osobnosti. A každý je tak trochu psychopatický a každý má trošku ADHD. Psychiatrie se posunuje od

kategorického smýšlení – poslední diagnostický manuál hovoří o „dimenzích“ poruch –, což je ale obtížné, když se lékaři nechtějí učit novým metodám, pojišťovny se potřebují spoléhat na konkrétní diagnózy a všem vyhovují dané a jasně definované nálepky. Psychopatii vnímám podobně, jako jiní lidé vnímají umění: neumím ji definovat, ale když ji zahlédnu, poznám ji.

Lidé se často ptají, jestli existuje nějaký rozdíl mezi sociopatem a psychopatem. Vzhledem k faktu, že mnozí psychologové popírají existenci obou, v klinickém kontextu rozdíl zůstává pouze v sémantické rovině. Robert Hare upozornil, že zatímco sociologové se častěji zaměřují na prostředím nebo společností modifikovatelné aspekty poruchy, takže dávají přednost pojmu *sociopatie*, psychologové a psychiatři při diagnostikování rádi vedle sociálních faktorů uvádějí i genetické, kognitivní a emoční faktory, takže raději sáhnou po termínu *psychopatie*. Protože se jako vědec zabývám mozkiem a zajímají mě genetické a neurologické příčiny této poruchy osobnosti, budu v knize užívat pojem *psychopat*. A budu jím mínit člověka s nějakou kombinací čtyř psychopatických rysů zahrnutých v Hareho testu: mezilidských, afektivních, behaviorálních a antisociálních.

Mozek mě zajímá od chvíle, kdy jsem počátkem studií, v roce 1968, zhlédl film *Charly*. Jeho hrdinou je intelektuálně postižený muž, který má vůli změnit svůj život a naučit se, jak se učit. Což se mu podaří, po neurochirurgickém zákroku je z něj na čas génius. Po stejném zákroku, který podstoupí i jeho alter ego, laboratorní myš. Tento film jasnovidně zobrazující biologickou a chemickou podstatu chování udal jasný směr mého profesního směřování.

Během své kariéry jsem studoval mnoho různých aspektů mozku. Zatímco většina výzkumníků se specializuje na relativně úzkou oblast poznání, mé zájmy pokrývaly všechno, od kmenových buněk po spánkovou deprivaci.

Psychopatii jsem se začal zabývat v devadesátých letech, když mě kolegové z oddělení psychiatrie a lidského chování na University of California v Irvinu požádali, abych vyhodnotil PET snímky extrémně násilnických zabijáků, včetně sériových vrahů, kteří byli v té době odsouzeni a začínali si odpykávat své tresty. V jisté fázi soudního řízení vrazi obvykle podstupují skenování mozku, často v naději, že by jim odhalení případného poškození mozku mohlo vynést mírnější rozsudek.

Jak už jsem zmínil, o psychopatii toho víme velmi málo – ale bez neurovizuálních skenerů bychom nejspíš věděli ještě méně. Zájem o druhé nebo výčitky svědomí může psychopat snadno předstírat, ale se snímky mozku je to jiné. Tím jsem se zabýval onoho říjnového dne roku 2005, když jsem odhalil ten podivný snímek mozku naznačující sníženou činnost v oblastech zodpovědných za empatii a morálku.

Vzhledem k mému vztahu k tématu možná předpokládáte, že mě to vyděsilo, rozzlobilo nebo mi to alespoň přidělalo starosti. To se ale nestalo, protože jsem na věc měl vlastní názor. Byl jsem šťastně ženatý muž se třemi dětmi, které hluboce miluji. Nikdy jsem nebyl násilnický, nemanipuloval jsem s lidmi a nedopustil se závažného zločinu. Nepodobal jsem se Hannibal Lecterovi – slovnitý neurovědec studující myslí svých nic netušících pacientů, abych zjistil, jak je můžu lépe ovládnout a využít k svému prospěchu. Kruci, byl jsem přece výzkumný pracovník – a pacienty jsem vůbec neměl!

Snímek mého mozku mi sdělil něco, čemu jsem do té doby plně nerozuměl. Zrovna jsem odeslal článek shrnující můj výzkum o myšlení psychopatů. Položil jsem základy teorie popisující neuroanatomickou podstatu psychopatie a odhalil vzorec, do něhož jsem sám zapadal. Jak do výsledků, o nichž jsem zrovna psal, zapadal můj mozek? Pokud jsem nebyl psychopat, co jsem tedy byl? A pokud bychom se nemohli spolehnout na výzkumy našich mozků, orgánů zodpovědných za každou myšlenku a každý čin, jak bychom mohli pochopit, kým vlastně jsme?

Varna zla

Médiím a populární kultuře se v poslední době podařilo dostat do obecného povědomí obrázky psychopatických nebo narušených dětí, z nichž vyrůstají násilní zabijáci. Vzpomeňte si na situace, kdy někdo střílí ve škole: přátelé, rodina, spolužáci i učitelé pachatelů při pohledu nazpět vypadají, že si vlastně všimli varovných znamení, která naznačovala, co se stane. Pokud rodiče u svých dětí zaznamenají příznaky neobvyklého nebo antisociálního chování, okamžitě volají lékaře a doufají, že terapie nebo předepsané léky odvrátí jakékoli hrozící nebezpečí.

Proto jsem také původně snímkům svého mozku nepřikládal žádný zvláštní význam. Prožil jsem šťastné dětství, a dokud jsem nezačal přemýšlet nad některými epizodami v kontextu svého výzkumu a osobních objevů, nezaznamenal jsem nic, co by naznačovalo, že jsem se jakkoli lišil od ostatních kluků.

Narodil jsem se ve městě Poughkeepsie ve státě New York 18. října 1947, sedm minut po sedmé hodině ráno, s vahou sedmi liber a sedmi uncí (3,4 kg). A přestože nejsem pověřčivý člověk, vždycky jsem sedmičku považoval za své šťastné číslo. Těhotenství nebylo rizikové, nicméně pro mé rodiče se jednalo o čas plný úzkosti, protože cestu k mému bezproblémovému porodu dláždily čtyři samovolné potraty. Podle všeho, co mi vyprávěli rodiče, prarodiče, tety a strýčci, jsem byl šťastný novorozenec a batole – byť mé štěstí nebylo takové, abych pláčem nedováděl k šílenství svého staršího bratra Jacka.

Podle mámy a několika dalších rodinných příslušníků jsem byl „pomilováníhodné krásné děťátko“ bez jakýchkoli problémů. Ve druhém roce se u mě ale rozvinulo těžké, nevléčitelné astma, které mě provází dodnes. Obtíže s dýcháním táhnoucí se po několik dnů v kuse také patří